

Foucault leest Kant

Rob Devos

De volgende tekst is een passage uit een cursus van Michel Foucault aan het Collège de France, meer bepaald uit zijn eerste lezing van 1983. De door Foucault bewerkte versie verscheen in een dossier dat *Magazine littéraire* uitgaf bij het verschijnen van deel twee en drie van *Histoire de la sexualité* (1). Foucault bekomentarieert hier twee teksten van Kant. Vooreerst *Beantwortung der Frage: Was ist Aufklärung?* Die verscheen in de *Berlinische Monatschrift* van december 1784 (2). (In het septembernummer had Moses Mendelssohn dezelfde vraag beantwoord. Kant kende die tekst echter niet toen hij de zijne redigeerde.) Kants artikel begint met de beroemd geworden formulering van het motto van de Verlichting:

"Verlichting betekent dat de mens treedt uit de onmondigheid waar hij zelf schuld aan heeft. Onmondigheid is het onvermogen om zijn verstand te gebruiken zonder de leiding van iemand anders. Aan die onmondigheid hebben de mensen zelf schuld als de oorzaak ervan niet een tekort aan verstand is, maar aan vastberadenheid en aan moed om het te gebruiken zonder dat iemand anders de leiding neemt. Sapere aude! Heb de moed je eigen verstand te gebruiken. Dat is de kernspreuk van de Verlichting".

Herhaaldelijk is Foucault op die tekst van Kant teruggekomen, o.m. in *What is Enlightenment?* en in zijn essay *The Subject and Power* (3). De tweede tekst is *Der Streit der Fakultäten* (4): een bundeling van drie artikelen die Kant publiceerde in 1798, maar die - zoals Kant zelf beweert in het voorwoord - op verschillende tijdstippen tot stand kwamen. Foucault bekomentarieert het tweede, tevens het boeiendste, essay: over het konflikt tussen de filosofiese fakulteit en die van de rechten. De ondertitel duidt de thematiek ervan aan: *Her-nieuwde vraag of het menselijk geslacht in konstante vooruitgang naar het betere is.*

Foucault leest beide teksten van Kant als monumenten, plaatsen waar een nieuw type van filosofiese vraag gesteld wordt: die naar de betekenis van het Nu, naar de plaats van de filosoof in dat heden en naar de rol die de filosofie als diskursieve praktijk in de aktualiteit te spelen heeft. Die vraag stelt Kant in 1784: Wat is de zin van de Verlichting als cultureel gebeuren waar de filosofie zelf aktief deel

van uitmaakt? Die vraag naar de zin van het kontingente Nu, niet het thema van de ontvoogding, is voor Foucault het decisieve en nieuwe in *Was ist Aufklärung?*

Dezelfde problematiek keert terug in 1798 wanneer Kant op zoek gaat naar een gebeurtenis die kan fungeren als teken dat er een oorzaak bestaat die de konstante vooruitgang van de mensheid door de geschiedenis garandeert. Kant zoekt dat teken niet in spektakulaire ontwikkelingen, maar in het enthousiasme voor de franse revolutie, wat wijst op een morele instelling van de mensheid. Het is juist op die manier dat de Revolutie het proces van de Verlichting verder zet.

Wat betekent de Aufklärung? Wat betekent de Revolutie? Dat zijn de twee vormen waarin Kant zijn aktualiteit tot probleem maakt. Die vraag naar het Nu doortrekt volgens Foucault het hele filosofiese vertoog van de modernen. Of preciezer: Kant staat aan de oorsprong van de twee grote stromingen in de wijsbegeerte vanaf de 19e eeuw.

In zijn grote kritieken stelde Kant de vraag naar de voorwaarden waaronder objektieve kennis mogelijk is. Van daaruit heeft zich een kritiese filosofie ontwikkeld die zich aandient als "analytiek van de waarheid". Maar in Kants teksten die Foucault hier bekomentarieert verschijnt een andere problematiek. De vraag "welke is onze aktualiteit?" ligt aan de oorsprong van de tweede kritiese traditie die Foucault bestempelt als "ontologie van het heden", "ontologie van onszelf". Als mijlpijlen op die weg noemt hij Hegel, Nietzsche, Max Weber en de Frankfurter Schule.

Foucault situeert zijn eigen onderneming binnen die laatste stroming. Dààr ligt z'n verwantschap met Kant en de Aufklärung. Hij drukt zich spottend uit m.b.t. degenen die de zogenheten "erfenis van de verlichting" naar onze tijd willen overdragen: dat is een vorm van vroomheid, wel ontroerend, maar een vorm van verraad. Wél wil hij vasthouden aan de vraag zelf van de verlichting, de vraag die Kant stelde in *Was ist Aufklärung?*: aan een type van krities denken dat een ontologie van de aktualiteit wil zijn. Hetzelfde m.b.t. de revolutie: ook dààr moeten we niet op zoek gaan naar modellen voor onze tijd. Wèl wil Foucault een genealogie schrijven van de revolutionaire wil. Zijn vraag is: wat moeten we aanvangen met het enthousiasme dat in de revolutie tot uiting kwam?

In *The Subject and Power* formuleerde Foucault eenzelfde idee. Maar daar beklemtoont hij het perspectief waarbinnen hij die vraag naar de aktualiteit wil stellen: "Vandaag is het voornaamste doel niet te ontdekken wat we zijn, maar te weigeren wat we zijn. We moeten ons inbeelden en konstrueren wat we zouden kunnen zijn om ons te ontdoen van die soort van 'dubbele politieke dwang' die de individualisatie samen met de totalisatie van de structuren van de moderne macht vormen (...). We moeten het type van individualiteit dat ons geduren-

de meerdere eeuwen opgedrongen is, weigeren en nieuwe vormen van subjektiviteit bevorderen" (5).

Noten

- 1 M. Foucault, Un cours inédit, in Magazine littéraire, 1984, 207, p. 35-39.
- 2 In Ausgewählte kleine Schriften, Hamburg, Meiner, 1969, p. 1-9.
- 3 M. Foucault, What is Enlightenment?, in P. Rabinow (ed.), The Foucault Reader, New York, Pantheon, 1984, p. 32-50; The Subject and Power, in H. Dreyfus en P. Rabinow, Beyond Structuralism and Hermeneutics, Chicago, Chicago University Press, 1982, p. 208-226 (vert.: Pourquoi étudier le pouvoir: la question du sujet, in idem, Michel Foucault. Un parcours philosophique, Paris, Gallimard, 1984, p. 297-308).
Andere teksten: Pour une morale de l'inconfort, in Le Nouvel Observateur, 1979, 754, p. 82-83; het voorwoord tot de engelse vertaling G. Canguilhem, The Normal and the Pathological, 1980; het interview met G. Raulet: Structuralism and post-structuralism, in Ielos, 1983, p. 195-211.
Foucault schreef eveneens een recensie bij de franse vertaling van E. Cassirer, Die Philosophie der Aufklärung. Cfr. Une histoire restée muette, in La Quinzaine littéraire, 1966, 8, p. 3-4; ook La Quinzaine littéraire, 1984, 421, p. 23-24.
- 4 Der Streit der Fakultäten, Hamburg, Meiner, 1975.
- 5 The Subject and Power, p. 785; Pourquoi étudier le pouvoir, p. 308.